

"אני אישה מאוד יצרית, ואני אישה מאוד דתית": רספקטיבות של צעירות דתיות בנוגע למיניותן בבגרות הצעירה

מאור קפלן, אפרת לוסקי-וויסרוז ודפנה סנר

תקציר

רקע: התפיסה הדתית עשויה להשפיע על מיניותן של צעירות, יחד עם השפעה של סוכני סוציאליזציה נוספים כגון הורים, דמויות חינוכיות, קהילה וקבוצת השווים.

מטרת המחקר: המחקר האיכותני הנוכחי ביקש לתאר ולנתח תפיסות של צעירות דתיות בנוגע למיניותן.

שיטת המחקר: אוכלוסיית המחקר התבססה על ראיונות עומק מובנים-למחצה עם 14 צעירות שהתחנכו במוסדות חינוך דתיים. הראיונות התמקדו בתפיסותיהן ובחוויותיהן בנוגע למיניותן בעת ההתבגרות והבגרות הצעירה, ונותחו תוך שימוש בגישת הניתוח התמטית-האיכותנית.

ממצאים: עבור רוב המשתתפות החוויות המיניות אינן מתחילות בחתונה, ולמעשה מתעצבות בשלבים מוקדמים במרחבי חיים שונים: המרחב האישי, המרחב הבין-אישי והמרחב החברתי-כללי. בכל אחד מהמרחבים הללו מתעצבת המיניות, תוך שיח פנימי מתמיד עם הנורמות הדתיות-הלכתיות, המתפקדות כהקשר-על. כל אחד מן המרחבים עשוי להוות מצע להבניית מיניות מיטיבה, או לאתגר אותה ולהגביל אותה.

מסקנות: מחקר זה מביא לקדמת הבמה את ההתרחשויות המגוונות של הצעירות הדתיות בתחום המיניות, ומצביע על כך שגם בהעדר קיום יחסי מין, הן חוות התמודדויות מיניות המשפיעות על הזהות ועל התפיסה העצמית והדתית שלהן.

השלכות לפרקטיקה ולמדיניות: מחקר זה מצביע על הצורך בשיח חינוכי וטיפולי שיאפשר נרמול של החוויות המיניות ושיח פתוח על אודות הקונפליקטים העולים בגינן.

מילות מפתח: מיניות, פגיעה מינית, גיל הבגרות הצעירה, היבטים תרבותיים, חברה דתית.

מבוא

מיניות בבגרות הצעירה: הגדרות

שלב הבגרות הצעירה (emerging adulthood) הוא שלב התפתחותי שזכה להגדרה רק בעשורים האחרונים של המאה העשרים. זהו שלב של עצמאות יחסית בתפקידים חברתיים, המאפשר התנסות ולמידה. עם זאת, מדובר בשלב תלוי תרבות המתקיים רק בתרבויות המאפשרות את תהליכי החיפוש והעצמאות, וכן עיכוב של נישואין והורות (Arnett, 2000). לעיכוב זה משמעויות רבות בתחום חוויות הגוף וההתנסויות המיניות, והוא כולל לעיתים ציפייה חברתית לחופש מיני, לגיטימציה לקיום יחסי מין לפני החתונה, ייצור של אינטימיות מינית בקשרים שונים וחוויה של מגוון התנסויות מיניות נורמטיביות (Paat & Markham, 2016). בשדה המחקר, בעוד שבעבר ההתייחסות המרכזית למיניות בבגרות הצעירה הייתה מנקודת מבט פתולוגית, תוך התמקדות במחקרים על אודות הרינונות לא רצויים, מחלות המועברות במגע מיני והתנהגויות סיכוניות בבגרות הצעירה, לאחרונה החלה המיניות בבגרות הצעירה להיחקר גם בהקשרים נורמטיביים של שותפות רומנטית (Boislard, Bongardt, & Blais, 2016).

מיניות ודת בבגרות הצעירה

התפיסה הדתית עשויה להשפיע על מגוון של ערכים, תפיסות והחלטות הנוגעות למיניות, כגון התנזרות, שימוש באמצעי מניעה, הפלות וקיומם של קשרים מיניים בין-מגדריים ותוך-מגדריים. מחקרים שעסקו בקשר שבין דתיות לבין התנהגויות מיניות מצאו כי נשים דתיות עלולות לחוות רמות גבוהות יותר של אשמה בנוגע למיניותן (Woo, Morshedian, Brotto, & Gorzalka, 2012); וככלל, אנשים דתיים עלולים לחוות בעיות מיניות רבות יותר בחיי היום-יום (Wiebers & Garcia, 2013). על-פי ארנט (Arnett, 1995), הדת משפיעה על הסוציאליזציה של האדם גם ברמת האמונות הדתיות, אך גם דרך השפעה על סוכני סוציאליזציה נוספים כגון ההורים, דמויות חינוכיות, הקהילה וקבוצת השווים. בהקשר ההורי, מהווים הערכים הדתיים חלק ממערכת היחסים הורה-ילד. המשפחה נתפסת כמסגרת שמרנית, שאחראית על העברת המסורת והערכים החברתיים, ובתוכם גם את תפיסת המיניות והצווים הדתיים ביחס אליה. בהקשר של קבוצת השווים, פעמים רבות הנורמות הקבוצתיות הנהוגות בסביבה החברתית שאליה הפרט משויך, ישפיעו על ההתנסויות המיניות שלו. ברמת החברה הכללית, חוסר סובלנות כלפי ערכים דתיים משפיע על תפיסת האדם הפרטי את הדת ואת איסוריה, כך שחברה המעודדת ערכים מיניים המתנגשים עם הדת, מעמידה את האדם הפרטי בקונפליקט. גם המערכת המשפטית ומערכת התקשורת שותפות בתהליכי הסוציאליזציה הדתיים והמיניים בקרב צעירים (Nichols, 2011; Arnett, 1995).

באופן מעשי, צעירים אשר נמנעים מפעילות מינית בשלב הבגרות הצעירה, מנמקים הימנעות זו מתוך עקרונות דתיים, עקרונות מוסריים ועמדות שמרניות (Dahl & Galliher, 2012). חלקם יקיימו חוויות מיניות שונות כגון מין אורלי, מין אנלי ונגיעה הדדית באיברי המין; אך יימנעו ממין וגנילי כדי לשמור על בתוליהם (Halpern-Felsher, Cornell, Kropp & Tschann, 2005). גם ברמה התפיסתית, צעירים דתיים מביעים עמדות שמרניות יותר כלפי מיניות טרום-נישואין, לעומת צעירים שאינם דתיים. בסקירה של 38 מחקרים כמותיים הבודקים קשר בין דת ומיניות מחוץ לנישואין, נמצא כי ב-90% מהממצאים, צעירים בעלי עמדות דתיות הביעו עמדות שליליות יותר כלפי מין טרום-חתונה בהשוואה לצעירים ברמת דתיות פחותה (Koenig, 2001). נוסף על כך, במחקרו של סומר (Sumer, 2014), סטודנטים שהיו

פחות מושפעים מעמדות דתיות נטו לתפוס עמדות ליברליות יותר כלפי היבטים שנויים במחלוקת של מיניות כגון הפלה, הומוסקסואליות ואוננות.

גרסו ורוניס (Garceau & Ronis, 2017) ערכו מחקר איכותני, וראיינו 50 סטודנטים קנדים-דתיים אשר חוו פעילות מינית לפני גיל 16. רבים מהם תיארו חוויה של דיסוננס בין תפיסת הדתיות שלהם, לבין ההתנסויות המיניות שאותן חוו. הם ציינו שלוש דרכים שבהן נקטו הצעירים כדי להפחית את הדיסוננס בין התפיסות הדתיות לבין מעשיהם המיניים. הדרך הראשונה היא עזיבת הדת; הדרך השנייה היא הגמשת הדת, כלומר שמירה על הזהות הדתית תוך ויתור על המחויבות לחוקי הדת; הדרך השלישית היא חיפוש נחמה וקשר בדת, כלומר הבנה שאף כי קיום יחסים מיניים משמעו הפרת רצונו של האל, עדיין יש מקום לקשר, לחיבור ולתפילה בתוך מרחבי הדת. להבנת דרכי ההתמודדות יכולה להיות השפעה רבה בתחום החינוך המיני וגם ביכולת לתת מענים טיפוליים בציבורים דתיים. על-פי סאמר (2014, Sumer), המחקרים שנעשו עד כה על הקשר בין דת למיניות כללו בעיקר אוכלוסיות נוצריות. על אף שכל הדתות המונותאיסטיות חולקות אידיאולוגיות דומות בנוגע למין לפני נישואין, עדיין ייתכנו הבדלים בעמדות, בעקבות מסורות אמונה שונות. על כן יש צורך לחקור באופן ייחודי את השפעתה של הדת היהודית על צעירות דתיות, בדגש על צעירות בחברה הדתית-לאומית.

מיניות ודת בבגרות הצעירה בחברה הדתית-לאומית בישראל

עבור צעירים יהודים-דתיים. ההלכה היא שמעצבת ומגבילה את מיניותם. על-פי ההלכה היהודית, אסור קיומו של מגע כלשהו עם בני המין השני לפני חתונה, אסורה אוננות, אסורה צפייה בתכנים מיניים ואסורות התנסויות מיניות בתוך אותו מין. בפועל, גם בתוך גבולות ההלכה צעירים דתיים חווים חוויות של משיכה, של פנטזיות, של בירור הזהות המינית וכן התנסויות מיניות, על אף האיסור ההלכתי (אפרתי, 2011; מלמד, 2016). נוסף על כך, צעירים דתיים חיים במשך התבגרותם בעולם מערבי, נחשפים למרחב פורנוגרפי (עינת, 2015). רובן של הצעירות הדתיות ייחשפו בפעם הראשונה לפורנוגרפיה עוד לפני כיתה ט' (הברון והברון, 2015) ורבות מהן יחפשו אתרים מיניים באינטרנט (אפרתי, 2011). האווירה המינית רוויית הגירויים המיניים, מייצרת ציפיות גבוהות ממראה חיצוני ועיסוק אינטנסיבי בחיפוש אחר אהבה ומימוש מיני. גורמים אלו יכולים להשפיע על היווצרות קונפליקט בין עולמן הדתי לבין עולמן המיני של צעירות דתיות, ולהקשות על בניית זהות קוהרנטית (שכטר, 2000).

מעטים המחקרים אשר עסקו בצעירות דתיות-לאומיות, בתפיסות המיניות שלהן ובהתנהגותן המינית. המחקרים שנעשו בתחום, התמקדו בנשים נשואות ובהשפעת הדת על חיי המין שלהן (רוזנבאום, 2013; פרינס, 2011). במחקרים אלו נמצא כי קונפליקטים בין דת ומיניות גורמים למתח ולבלבול רב בקרב נשים דתיות. המסרים החברתיים שנשים דתיות מקבלות הינם סותרים: מצד אחד, הדגשת הערך של להיות א-מינית טרום-חתונה; ומצד שני, העיסוק במיניות לאחריה. במחקר שנעשה על צעירות טרום-חתונה נמצא כי השיח המיני מודחק ומעורר מבוכה רבה, זאת בשונה משיח על אודות צניעות ומשטור הגוף, הנתפס כשיח לגיטימי (רוזנפלד ולביא-עוג'אי, 2017).

על אף שתחומי המיניות והפגיעות המיניות בחברה הדתית-לאומית עלה למודעות בשנים האחרונות, טרם נוצר גוף ידע העוסק באופן שבו תופסות צעירות דתיות נושאים אלו. הספרות חסרה ואינה מאפשרת הבנת התופעה לעומקה, למעט מחקרים בודדים (רוזנבאום, 2013; פרינס, 2011; רוזנפלד ולביא-עוג'אי, 2017). הספרות והשדה הטיפולי, חסרים התייחסות למשמעותה של מיניות

בחייהן של צעירות דתיות. באמצעות השמעת קולן של צעירות דתיות ביחס למיניות, מנסה מחקר זה לתת במה למשמעויות הייחודיות שהן מעניקות למיניותן בהתייחס למאפייני ההקשר הייחודיים להן. בהתאם לכך, המחקר מתמקד בשש שאלות מחקר: (1) מהן תפיסותיהן של צעירות דתיות ביחס למיניותן? (2) כיצד נבנו תפיסות אלו ובתוך אילו הקשרים התעצבו? (3) מהן החוויות של הצעירות בתחום המיני? (4) איזה שיח מקיימות הצעירות על אודות מיניות עם אנשים משמעוטיים אחרים בחייהן? (5) כיצד נתפסת חוויית ההתמודדות עם המיניות בקרב צעירות דתיות? (6) כיצד הצעירות תופסות את מקומו של ההקשר הדתי בחוויית המיניות שלהן?

שיטת המחקר

המחקר נערך בגישה האיכותנית, החותרת להבין תופעות חברתיות מורכבות תוך הישענות על נקודת המבט של החווים אותן (Marshall & Rossman, 1995), תוך השמעת קולם הייחודי בשיח האקדמי והציבורי (שקדי, 3002). בבסיס המחקר האיכותני עומדת ההנחה כי המציאות אינה אובייקטיבית, אלא תלויה הקשר, ומבוססת על המציאות הסובייקטיבית של המשתתפים (Bogdan & Biklen, 1982).

מיניות, על-פי ארגון הבריאות העולמי, אינה מתרכזת רק ביחסי מין, אלא נוגעת במגוון תפיסות, גישות וחוויות של האדם (WHO, 2006). כלומר, מיניות אינה בעלת אופן אוניברסלי, אלא מושפעת ממעגלים שונים בחייהם של בני אדם, ובמקרה של המחקר הנוכחי, מהמעגל התרבותי-דתי של המשתתפים לזרם הדתי-לאומי. בהתאם לכך, נבחרה הגישה האיכותנית מתוך שאיפה להשמיע באופן רב-ממדי את קולן הייחודי ואת תפיסותיהן של צעירות דתיות בתחום המיניות. מחקר זה התבצע כעבודת התזה של הכותבת הראשונה מאור קפלן, בהנחיית הכותבת השלישית דפנה טנר.

המדגם

במחקר זה רואיינו 14 צעירות ילידות הארץ, מחציתן בנות גיל 19-21 והשאר בגילאים 22-25; שמונה מתוכן נשואות, ביניהן שתי אימהות; ואילו השאר רווקות, בהן אחת בזוגיות. כל המשתתפות מגדירות עצמן כדתיות-לאומיות, כולן השתתפו במסלול לימודי במוסד דתי בשנות התיכון. המראיינות גויסו באמצעות הרשתות החברתיות, בקבוצות ובפורומים ציבוריים ופרטיים, ייעודיים לנשים במגזר הדתי-לאומי. לאתרים אלו הועלתה מודעה שתארה את המחקר ואת תנאי השתתפות, ונמסרו פרטי ההתקשרות של החוקרת הראשונה (מ. ק.). מפרסום המודעה ועד לראיונות עצמם ניכר היה כי צעירות רבות הביעו כמיהה להשמיע את קולן ולהנכיח את הסיפור המיני שלהן. בעקבות המודעה פנו 30 צעירות בעלות נכונות להתראיין. החוקרת יצרה קשר טלפוני מקדים עם 14 הפונות הראשונות, ולשאר הפונות נשלחה הודעת תודה על עצם פנייתן והסבר על כך כי עקב ריבוי הפניות לא יוכלו להתראיין. בטלפון המקדים הסבירה החוקרת על המחקר, על התנהלות הראיון ועל אופי השאלות שישאלו בו. החוקרת הבהירה כי תחום המיניות הינו נושא אינטימי, השיח על אודותיו עלול להיות מורכב, וכי נדרשת הסכמה בסיסית לשיח בתחום. בשלב זה, כל המשתתפות בחרו להמשיך לשלב המחקר. רק לאחר שוודאה כי הן מסכימות מדעת להתראיין, תיאמה החוקרת עם המשתתפות פגישה במקום ובזמן הרצוי להן: בביתן, בביתה, או בכל מרחב דיסקרטי אחר שבחרו. בתחילת המפגש קיבלו המשתתפות הסבר נוסף ומקיף על המחקר, והובטחה להן אנונימיות (מלבד במקרי חובת דיווח, על-פי תיקון 26 לחוק העונשין). טרם תחילת הראיון חתמו המשתתפות על טופס הסכמה מדעת.

כלי המחקר והליך איסוף הנתונים

על-מנת לספק מסגרת שבה המשתתפות יוכלו לספר את סיפורן במונחים שלהן, ולהגיב באופן שייצג במדויק את תפיסותיהן, את רגשותיהן, את כוונותיהן ואת הידע שלהן בעניין הנחקר, נעשה במחקר זה שימוש בריאיון עומק איכותני מובנה-למחצה (Patton, 1990). ריאיון זה מבקש מהמראיון לשתף בתפיסותיו, בעמדותיו וברגשותיו, וזאת כדי להבין את המשמעויות שהמשתתף עצמו מקנה להן, ולא להסתמך על הנחותיו של המראיון בנוגע למשמעויות אלו (Charmaz, 2000). החוקרת הכינה מראש מדריך ריאיון שהכיל שאלות פתוחות וקבועות מראש, אך סדר השאלות לא היה קבוע, והחוקרת הוסיפה שאלות נוספות ושאלות הבהרה בהתאם להתפתחות הריאיון. הראיונות ארכו בין שעה וחצי לשלוש שעות. השאלות במדריך הריאיון עסקו בתפיסת המיניות (לדוגמה: מהי עבורך מיניות?), בהתמודדות בתחום המיניות (לדוגמה: מה הם האתגרים שחווית בתחום המיניות?) ובתפיסת המיניות בציבור הדתי (לדוגמה: איך את תופסת את הנושא של מיניות בחברה הדתית?). הראיונות הוקלטו ועברו תמלול.

ניתוח הנתונים

הראיונות נותחו בשיטת הניתוח התמטי (Braun & Clarke, 2006), שהיא שיטה לזיהוי, לניתוח ולדיווח על תמות, תוך ארגון ותיאור של הנתונים באופן העוסק בפרשנות של היבטים שונים של הנושא הנחקר. ניתוח זה מתבסס על פירוק של הטקסט ליחידות קטנות, שיום שלהן, קישור ביניהן והרכבה, בצורה שמייצרת משמעות חדשה ומורכבת לתופעה. הניתוח כלל מספר שלבים מובנים: (1) היכרות אינטימית עם הנתונים: בשלב זה קראו החוקרות את הנתונים מספר פעמים על-מנת להכיר לעומק את הטקסט; (2) קידוד ראשוני: בשלב זה פורקו הטקסטים ליחידות משמעות. כל אחת מהן קיבלה כותרת המהווה סיווג; (3) קיבוץ קודים בתמות ראשוניות; (4) הבניית המפה התמטית, כלומר הגדרת והמשגת התמות הסופיות. עם צוות המחקר נמנו תלמידה במסלול לתזה בבית ספר לעבודה סוציאלית (מ.ק.); דוקטורנטית בבית הספר לעבודה סוציאלית המתמחה בתחום הפגיעות המיניות בחברה החרדית בגישה איכותנית (א.ל-ו); ומנחת התזה וחברת סגל, מומחית בתחום של פגיעות מיניות בילדים ובשיטות מחקר איכותניות (ד.ט.). בהתאם, ציטוטים נבחרים מתוך יחידות המשמעות נדונו במפגשי ניתוח משותפים. נוסף על כך, כל שלבי המחקר תועדו באופן קפדני (audit trail), כולל שמירה של מידע ראשוני ושל פרשנויות תואמות (Creswell & Miller, 2000; Lincoln & Guba, 1985).

תהליך הניתוח כולו לוהה בכתיבה רפלקטיבית של החוקרת (מ.ק) שכללה: מעקב אחר רעיונות, עמדות, תפיסות, מחשבות ורגשות שעלו במהלך המחקר (Cope, 2014; Nowell, Norris, White, & Moules, 2017). תהליך איסוף הנתונים וניתוחם זימן לחוקרת תחושות מעורבות לנוכח העיסוק בנושא כה רגיש ואינטימי. כך תיארה החוקרת את חווייתה בתהליך איסוף הנתונים: "אני מרגישה כמו נוכחת-נפקדת בחדר המיטות של המשתתפת. אני רוצה להיעלם. אני רוצה שרק שניהם יהיו שם. אני מרגישה שאני יודעת דברים שאולי גם בן הזוג לא יודע, וזה לא נעים לי. תחושה של בגידה". לנוכח זאת, הכתיבה הרפלקטיבית היוותה מפתח לעיבוד החוויה האישית של החוקרת, ועוגן לתהליך ניתוח פרשני פורה ונאמן לקולות המשתתפות.

היבטים אתיים

מחקר זה קיבל את אישור ועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית. מיניות ופגיעות מיניות הינן נושאים רגישים, אשר שיח על אודות סוגיות אלו עלול ליצור הצפה רגשית

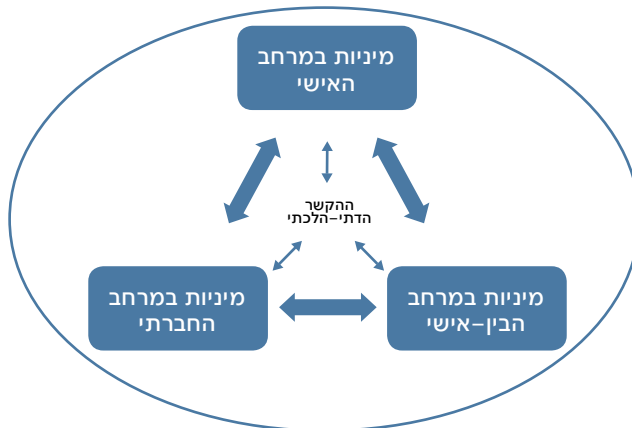
בקרב המשתתפות, ובייחוד על רקע השתייכותן הדתית, העשויה לעורר רגישות ומורכבות ייחודית. בהתאם, בטרם הריאיון, ניתן למשתתפות הסבר מפורט על נושא המחקר, וכן על רגישותו ועל ההשלכות האפשריות לכך. בתחילת הריאיון ניתן למשתתפות מספר טלפון של מרכז סיוע לנשים דתיות, אשר יוכל להוות עבורן כתובת במידת הצורך. נוסף על כך, הובהר למשתתפות, כי במקרה הצורך, ולבקשתן, החוקרת קפלן תפנה אותן לדמות טיפולית מתאימה. החוקרת עצמה היא בעלת רקע טיפולי והכשרה בתחום המיניות כך שהיה ביכולתה להעניק עזרה ראשונית במקרה הצורך.

החוקרת ביקשה את הסכמת המשתתפות באמצעות טופס הסכמה מדעת, אשר כלל את אישורן להשתתף במחקר וכן את הסכמתן להקלטת הריאיון. השאלות בתחום המיניות עלולות להיחוות כפוגעות בפרטיות המשתתפת. לפיכך, בטופס ההסכמה הובהר כי המשתתפת רשאית לא לענות על כל השאלות ואף לעצור את הריאיון במידת הצורך. כמו כן, כדי לשמור על כללי האתיקה, הובהר למשתתפות כי פרטיהן יישארו אנונימיים. נוסף על כך, החוקרת עשתה כמיטב יכולתה לשמור על גישה פתוחה וחסרת ביקורת, כדי להקל על המרואיינות את הנטל הרגשי הכרוך בקיום הריאיון (פרל ופלד, 2005).

ממצאים

כאשר התבקשו משתתפות המחקר להתייחס למיניות בחייהן בשנות הבגרות הצעירה (וטרום-נישואין) הן תיארו מספר מרחבים ייחודיים, המהווים מערכת של הקשרים, שבתוכה עוצבו התפיסות והחוויות המיניות שלהן, ואלו היוו את הבסיס לפרק הממצאים. הקשרים אלו כללו היבטים שונים של המיניות בחיי המשתתפות: **מיניות במרחב האישי; מיניות במרחב הבין-אישי** (מעגל קבוצת השווים והמעגל ההורי והחינוכי); **המיניות במרחב החברתי-כללי** (במפגש עם העולם החילוני). במקביל לשלושת המרחבים הללו, מתקיים הקשר-על המשיק לכל אחד מהם, והוא ההקשר הדתי-הלכתי, המתפקד כמעין "זירה", שבה תפיסות המיניות מתבררות ועומדות למבחן תמיד. כך למעשה, תפיסת המיניות של המשתתפות מתעצבת בתוך שלושת המרחבים, תוך שיח מתמיד עם העולם הדתי-הלכתי, לעיתים ברמת דיאלוג והרמוניה ולעיתים באופן מעורר קונפליקט (ראו תרשים מספר 1).

תרשים מספר 1: מודל רב-הקשרי לעיצוב התפיסה המינית

“אלוהים יצר אותי גוף”: המפגש עם המיניות במרחב האישי

משתתפות הרבו להתייחס לחוויית המפגש עם הגוף, ככזאת הקשורה לגילוי של המיניות. המפגש עם המיניות במרחב האישי נמצא על ציר הנע בין ניכור כלפי הצרכים המיניים לבין חיבור למיניות, הטומן מגבלות, אתגרים והזדמנויות. ציר זה מתקיים בתוך “זירות” הלכתיות, המסדירות את גבולות האסור והמותר בגילוי המיניות, “הראוי” ו“הבלתי-ראוי”, לגביהן המשתתפות חוות יחסים של דיאלוג ושל קונפליקט בנוגע לנושאים הבאים: **גדרות הצניעות; היחס הערכי-חינוכי לאוננות והאיסור לקיים מגע מיני לפני החתונה.**

תיאוריהן של מספר משתתפות מעידים על כך שהפנימו את **גדרות הצניעות** כערך מהותי של הסתרת הגוף בכל מצב, גם כשהחשיפה הייתה מותרת מבחינה הלכתית, בין לבין עצמן, או עם בן הזוג. כפי שהגדירה זאת שיר (22), נשואה: “לפעמים האיסור הופך להיות אופי”. אפרת (25), נשואה +1, מתארת:

הגוף היה חבוי כל השנים. [...] כאילו הכי אינטימי שהייתי מגיעה אליו עם חברות שלי זה גופייה ומכנסיים קצרות אולי. תמיד הייתי מתפדחת... את הגוף שלי לא הייתי מוכנה לחשוף ליד אנשים. גם בברכה וכאלה. אז כאילו הגוף שלך כל כך חבוי כל השנים ופתאום אתה מתחיל להיות ערום. אם זה ליד רופא נשים, אם זה במקווה, אם זה עם הבעל... לקח לי הרבה זמן להיפתח מולו, התפדחתי מולו... לי לקח איזה שנה עד שהייתי לגמרי משוחררת איתו. אני חושבת שכל ההתחלה שליוותה אותי של הבושה זה כן קשור לחינוך הדתי שבסוף בחורות חילוניות מסתובבות עם החבר'ה שלהן בביקיני בים. כאילו אני עד היום מתפדחת ללכת לים בביקיני.

ההסתרה של אפרת הופנמה, בסופו של דבר, כעמדה פנימית, גם במצבים שבהם לא נדרשה לכך מבחינה הלכתית. בתוך חוויה זו, הגוף הוא מקור למבוכה ומעורר תחושת זרות ובושה, והמפגש עימו בנסיבות חיים מסוימות נחוה כפתאומי וחד. חלק מן המשתתפות תיארו כיצד הרצון לחשוף את “הגוף החבוי” מלווה בתחושת קונפליקט לאור הציפייה החברתית המופנמת להשאיר את הגוף צנוע וכמוס. כך מתארת סמדר (23), רווקה:

הייתי רואה את החברות הכי טובות שלי כל כך לבנות מתחת לבגדים הצנועים שלהם. ואני וואלה לא היה לי אכפת להיות עם בגד ים בחוף הנפרד [...] הייתי רואה אותן בשבתות אולפנה מחליפות בגדים, את השיזוף הדוסי הטהור שלהן. והייתי המומה. היה לי כאילו מיינד פאק כזה. וואו. אף אחד אף פעם לא ראה את ה... חלקת עור של הגב שלה. חוץ מ... מי שהיא תתחתן איתו. והייתי כל כך מקנאה והייתי אומרת [...] אני בחיים לא יגיע לזה. אני כבר שרופה כאילו. הייתה לי מחשבה של רחמים על בעלי. יש פה מישהי הרבה יותר טהורה וזכה ממני.

בחווייתה של סמדר, החברות מייצגות עמדה מופנמת לפיה, בתפיסה הדתית האידיאלית, אף מרחב אינו לגיטימי לחשיפת הגוף. מעניין כי שש משתתפות במחקר תיארו את הקונפליקט בין חשיפה להסתרה דרך “שאלת הביקיני” – האם באזור שבו מותר מבחינה הלכתית ללכת בביקיני, הן ירגישו בנוח מוסרית ודתית להתהלך כך?

מספר משתתפות תיארו תהליך של מעבר על רצף הזמן מעמדה מסתתרת ומנוכרת לעמדה של חיבור עם הגוף כנובעת מכמיהה פנימית מתפרצת, לעיתים אף תוך שמירת הלכות הצניעות. כך מעידה תמר (20), רווקה:

אני זוכרת את עצמי בכתה ט' באולפנה, הייתי מקפידה להתלבש בשירותים, הייתי מקפידה להישאר עם חצאית עד שאני נכנסת למיטה, הייתי במקום אחר מכתה י"ב שבאמת הרגשתי משהו אחר! [...] נראה לי שזה באמת משהו פנימי שרצה לפרוץ. כאילו כמו שאדם רוצה ביטחון עצמי, ככה הוא רוצה להיות מסוגל להסתכל על עצמו חשוף ולהרגיש טוב... זה משהו שפשוט עולה בך. אחר כך גם העזתי להתלבש בצורה שאתה מרגיש שרואים אותך. אתה לא סתם מסתרת.

בקרב רוב משתתפות המחקר תוארו **חוויות האוננות** כחוויות משמעותיות ומכוננות בתהליך גילוי המיניות. חוויות אלו נתפסו ונחוו תחת עדשה הלכתית, שאומנם איננה בהכרח אוסרת זאת, אך שופטת זאת מבחינה ערכית ומוסרית. המשתתפות הביעו טווח רחב של תפיסות ורגשות ביחס לגילוי הזה, בין ניכור לחיבור. אצל רובן עלו תחושות אשמה ובושה עם גילוי ההכרה במטען המיני הגלום בהן. כך מתארת אפרת (25), נשואה + 1:

בתור ילדה, גיליתי את זה כמשחק. לא כמשהו מיני, ואז כשגדלתי כאילו מאוד הסתבכתי עם זה. כאילו וואי איזה מגעיל זה ולמה אני עושה את זה וכאילו שזה משהו שבכלל לא היה דיבור עליו וגם היום, אין לו הרבה לגיטימציה. כאילו, לנערות בטוח לא, לנשים נשואות בהקשרים מאוד מסוימים.

לעומתה, תמר, המרואיינת הקודמת, מתארת את חוויות האוננות כחוויה גופנית-נפשית מחברת, טבעית, הנובעת מבחירה:

בעניין של עינוג עצמי. אני יודעת שזה לא אסור. אנחנו משפחה בלי הרבה מגע, אני לא מקבלת הרבה חיבוק, ואני מרגישה שזו דרך להחזיר לעצמי את החיבוק הזה. הבנתי שאני צריכה עיסוק בגוף. זו תחושה... מטלטלת. מוצאת את עצמי חוזרת וחוזרת.

המשתתפות התייחסו באופן נרחב בראיונות לאופן שחוו את מיניותן, גם דרך העדשה ההלכתית הכוללת איסור מגע פיזי עם בני המין השני, כמו גם **האיסור לקיום יחסי מין עד לאחר החתונה**. מספר משתתפות העידו על הצורך שלהן לפגוש את מיניותן דרך החיבור לגוף, בין לבין עצמן, בטרם החתונה, וללא נוכחות בן זוג. כך מספרת מוריה (20), רווקה:

במדרשה הגיעה מישהי להסביר קצת. היא התחילה דיון, ובדיון ניסינו להסביר לה למה בנות דתיות צריכות ללמוד על מיניות לפני חתונה. מישהי אמרה לה ממש בדמעות - פעם אולי יכלו לדבר רק לפני חתונה. אבל היום אי-אפשר. קורה גם לנו משהו! אני רוצה לתת מקום לגוף שלי. להכיר את הגוף, להבין מה קורה לי כל חודש, כל מחזור. הגוף שלי צריך גם יחס. אולי זה להשקיע בטיפוח שלי. יותר להתאפר. אם זה להבין מה קורה לי בגוף. לרקוד. אימפרוביזציה. כשרקדתי זה היה לי וואו! זה נתן לי המון. זה מקום ביטוי לגוף שלי.

בדבריה קיימת המשאלה להכרה של גורמי החינוך בכך כי המיניות הינה תוכן נפשי המתגבש שנים רבות לפני המפגש הזוגי, וכי כיום השיח עליה חסר.

בקצה השני של הרצף, עלו קולות של נשים אשר על-פי תפיסתן, המיניות לא נכחה כלל בחייהן טרם המפגש עם בן זוג, אלא רק לאחריו. כך לדוגמה מרים (23), נשואה, מסבירה מהי מיניות עבורה:

זה מורכב מאוד, וזה חדש מאוד יחסית. אם אני נשואה שנתיים, אז שנה וחצי זה בכלל לא נושא שאני מכירה. זה לא נושא שהתעסקתי בו לפני החתונה, לא משהו שעניין אותי, שדיברו איתי עליו. לא חשבתי על זה בכלל, לא הייתי מודעת לזה, לא משהו שהטריד אותי... אז גם אחרי שהתחתנתי הכניסה לעולם המיני לא הייתה לי קלה. היה שם הרבה כאב ותהליך קשה.

מרים לא חוותה את עצמה כלל כאדם מיני לפני החתונה, הנתפסת כאירוע מכונן במפגש עם המיניות. בהמשך הריאיון עימה מתברר כי לתפיסתה, הדחקת המיניות בשנים שלפני החתונה היוותה גורם לקושי ביחסים ובאינטראקציה המינית לאחר החתונה.

לסיכום, תמה זו עוסקת במפגש עם המיניות במרחב האישי בתוך זירות הלכתיות-דתיות, המשרטטות את גבולותיו של המפגש. המשתתפות תיארו קשת רחבה של חוויות בין הסתרה של הגוף והימנעות מהכרה במיניותו, לצד חוויות של שחרור ושל פתיחות, תוך דיאלוג מתמיד עם העולם ההלכתי כפי שנתפס בעולמן של המשתתפות. המשתתפות תיארו שינויים על רצף הזמן בעמדות אלו, במעבר מילדות להתבגרות, וכן במעבר לחיי הנישואין. המפגש עם המיניות תוך ההתכתבות עם העולם הדתי-הלכתי רוחשת גם במערכות יחסים בין-אישיות, כפי שיפורט בתמה הבאה.

“משיכה מינית זה משהו אלוהי, אבל אסור לדבר עליו”: המפגש עם המיניות במרחב הבין-אישי

המשתתפות תיארו שלושה מעגלים בין-אישיים בולטים שבמסגרתם חוו מפגש עם המיניות שלהן: (1) מעגל קבוצת השווים, שבמסגרתו חוו התנסויות מיניות מגוונות טרם חתונה, ובתוך כך התנסויות עם בנים וכן התנסויות בין בנות; (2) המעגל ההורי, שעוסק בדפוסי התקשורת עם ההורים בסוגיות של מיניות; (3) והמעגל החינוכי, שכלל דמויות חינוכיות, מידת הנוכחות שלהן ותגובותיהן בצמתים של גילוי המיניות. גם כאן, כמו בתמה הקודמת, נראה כי המפגש עם המיניות דרך אחרים-משמעותיים, מתרחש בזירה דתית-הלכתית תחומה.

“אסור בינתיים לחבק”: מיניות במעגל קבוצת השווים

צעירות דתיות רבות חוות התנסויות עם בנים לפני החתונה, ומיעוטן – התנסויות עם בנות גילן, בשנות התיכון. המשתתפות שחוו **קשרים עם בנים לפני החתונה** ציינו את השפעת ההלכה, בדגש הלכות ייחוד והלכות נגיעה, על החוויות המיניות שלהן, גם אם לא שמרו את אותן הלכות במלואן. חוויות אלו נעו על ציר משמעות, בין חיבור פנימי להעדר חיבור להלכה, המשקף את מידת ההזדהות עם הממד הרוחני והערכי שמאחוריה.

בתוך כך, ישנן צעירות ששמרו את ההלכה, וחוו אותה כעוזרת להן להתחבר למהות הקשר עם בן המין השני, ומאפשרת מיקוד בממד הרגשי ובשיח פנימי. כך מתארת אור (32), נשואה+1, את חוויית הקשר הראשוני עם בן זוגה, שבמסגרתו שמרה על ההלכה:

ממש רציתי [לשמור הלכה] כי ידעתי שזה טוב. גם הבנתי שאני צריכה מישהו מאופק. ידעתי שאם הוא לא ישמור איתי נגיעה אז זה פשוט יערער לי את הביטחון בו כי הוא לא

עומד על שלו. אז זה היה לי קשה. מצד אחד ממש רציתי, מצד שני פחדתי שניגע כי אז זה ממש יוריד לי ממנו. שמרנו נגיעה עד הסוף.

נראה שאור תופסת את שמירת ההלכה כמשמעותית, היא בוחרת בה הן ברמה העקרונית והן ברמה המעשית. ההלכה היא אף מדד לערכיות של בן הזוג ולבחירה בו. בקרב המשתתפות שחשו מחויבות בסיסית להלכה, אך לא תמיד עמדו בגדרותיה, עלו רגשות אשמה ובדידות כחוויה מרכזית. כך אפרת (25), נשואה+1, מספרת על רגשותיה לאור התנסות מינית עם בן זוגה לאחר האירוסין:

כשהתחלתי את הגלולות אז כן עשינו [קיימנו יחסי מין] וזה משהו שממש שבר אותי. זה היה ממש רע, לא הגענו לזה מתוך בחירה, הגענו לזה מתוך מקום של איבוד שליטה. מבינה? זה מבאס להגיע לזה ממקום כזה, בגלל זה גם בכיתי. הייתי שבורה מאוד ברמה של לבטל אירוסים. הזיכרון הזה מגעיל אותי... אני מרגישה שזה היה כאילו שתי חיות... ושנייה אחרי זה אתה בשוק ואתה כאילו מזועזע וזה אפילו לא היה כיף, אז כאילו סתם חטאת בשביל הדבר הזה שנגמר בסוף ככה וכאילו תחושה כזאת סתמית של זה היה סתם תאוה, נטו תאוה ולא אהבה. לפעמים, יש תחושה שנכנסתי לסוג של מקום לא נכון גם מבחינה רוחנית ודתית. כאילו באיזשהו שלב בחתונה עצמה אמרתי הלוואי והקב"ה סולח לי על זה כי אומרים שכל החטאים נמחלים ושיש לנו התחלה חדשה.

בתפיסה של אפרת ההתנסות המינית עם בן הזוג נחווית כשבר עצום וכאירוע בלתי נשלט שיש בו אובדן של בחירה ושל "ניקיון" רוחני. החתונה, לעומת זאת, מצטיירת כמעשה של תיקון ושל התחלה מחדש.

מספר משתתפות ביטאו חוויה של משבר ערכי ורוחני ביחסן להלכה ולמשמעותה, בדרך כלל לאחר התנסויות מיניות. במובן זה החוויה המינית גם מעצבת את החוויה הדתית ואת תפיסת המחויבות הדתית-הסובייקטיבית, ולא רק מושפעת ממנה. כך סמדר (32), רווקה, מתארת מצב כזה:

התפללתי שחרית וממש בכיתי. כזה עדכנתי שאני לא הולכת לשמור נגיעה יותר. [בוכה]. לא דיברתי על זה כאילו. ופשוט הרגשתי שהדיסוננס הזה, אני לא יכולה איתו יותר. אני ממש רוצה להיות איתו ואני לא יכולה לא לגעת בו. אני באמת לא יכולה עם זה יותר. זה הרגיש לא הגיוני. זה היה לא קביל. לא הגיוני במציאות. אז הייתי מאוד שלמה עם זה. התפללתי וכזה, רק שתדע שזה הולך לקרות היום.

התנועה של סמדר היא ייחודית, שכן היא מעגנת את האיסור בתוך המרחב הדתי, המכיל בעולמה קונפליקט בין חטא לקשר קרוב עם אלוהים.

בקרב חלק מן המשתתפות, בהעדר מרחבים שבהם ניתן לשתף את ההתנסויות הללו, לאור האשמה והאמביוולנטיות שהן מעוררות, מצטרפת לעיתים רבות חוויית הבדידות. האיסור מייצר חוסר לגיטימציה לדבר על החוויה המינית, וזה מותיר את הצעירה לבדה, עם שאלות באשר לעצם הגדרת החוויה וכן באשר למשמעות המוסרית שלה. כך מתארת אור (32), נשואה+1:

החלטנו לצאת, להיות ממש חברים... לאט-לאט נגענו, התחבקנו, התנשקנו. ובלילה האחרון כשהייתי שם היינו באוטו התנשקנו ואז הוא עשה לי עם היד. לא ידעתי על זה כלום. ידעתי שבנים עושים את זה. בנות בכלל לא. וזה היה לי נעים. הוא שאל אותי אם

נעים לי. זה היה בהסכמתי. אבל... אחרי זה, זה הרס אותי. התחלתי לגעת בעצמי. לא היה עם מי לדבר. ורוב הבנות אין לי מושג אם לא מדברים, או לא יודעים. הכול היה כזה חדש. ואז הייתי תקועה עם זה לבד. לבד, לבד, לבד.

התנסויות מיניות בין בנות היוו נושא מרכזי בסיפורן של שלוש משתתפות, אשר תיארו משמעויות ייחודיות לתופעה שמתרחשת מתחת לעיניהם של אנשי החינוך וההורים בעולם הדתי. התנסויות מעין אלו מהוות נקודת קצה של המפגש הטעון בין העולם המערבי המייצג לגיטימציה לזהות מינית הומוסקסואלית ולמשפחה החד-מינית, לעולם הדתי המקדש את מבנה המשפחה וזהויות מיניות מסורתיות. כל המשתתפות מתארות כי בזמן אמת, הן התקשו לזהות ולשיים את המתרחש אצלן, כתוצאה מהעדר שיח על התופעה. גילי (19), רווקה, תיארה את הקשר המיני עם חברתה כהדדי ומשמעותי, וכמשקף את זהותה המינית:

זה קשר, זה מאוד שואב. דיברתי **איתה** כל היום. כשלא דיברתי **איתה** חשבתי על זה, חשבתי עליה. לא יכולתי להתרכז בשום דבר אחר בחיים שלי... אני כן נמשכת לבנות, זה קצת, כאילו כל השיח הזה [השיח הדתי]... אני חושבת שיש בנות שהוא יכול לגרום להן להגיד שזה לא אמיתי, המשיכה הזאת, שזאת פיקציה. אבל זאת לא פיקציה, זה היה שם, והיה לי קל להגיד את זה לעצמי שזה יכול לקרות לכל אחת, וזה קרה לי, אבל זה לא התחיל שם, זה היה שם קודם.

בהמשך הריאיון, לצד המשיכה כלפי נשים שאותה היא מזהה בבירור כמרכיב זהותי, מביעה גילי את הכמיהה לחוש כך כלפי גבר, מתוך תפיסה רוחנית, לפיה יש משמעות אידיאלית למפגש של זכר עם נקבה:

זה כל הזמן נע בין שני קצוות מאוד חזקים. שמצד אחד אני נורא רוצה את זה, ואין בזה שום טיעונים, אני פשוט רוצה את זה עכשיו. ומצד שני... לאט-לאט יותר נכנסתי לזה לעומק, היה לי בירור עם זה והיו שם טיעונים כבר יותר מבוססים... מה אני רוצה בחיים. אני רוצה איש, קשר של איש ואישה, ולא של אישה ואישה. שזה באמת מביא שלום לעולם. יכול להיות שיש קשרים אחרים שאני יכולה לספק את עצמי, אבל זה לא מביא חיים.

לעומתה, נעם (21), נשואה, תיארה קשר נפשי ומיני שאיננו בעל השלכות על הגדרת זהותה המינית:

נגיד להוריד חולצה בחיים לא נתתי לה, למרות שתמיד היא הייתה רוצה וזה. אז תכלס זה עשה לי משהו מטורף כאילו בגוף ובנפש. אבל כאילו בתכל'ס אם אני חושבת על זה, נגיד נשיקה בפה בחיים לא נתתי לה. אם זה לא היה, אז מה כן היה? אבל כאילו הכול היה שם, הביחד... אני הייתי מאוד פסיבית, כאילו היא בעיקר זאתי שכאילו נגעה. אני פשוט הייתי שם ונהנית... כי באמת אין לי את זה... לא היה לי אף פעם איזושהי משיכה אליה או משהו. היה לי פשוט רצון כל הזמן להיות איתה... תמיד היא הייתה אומרת לי וואי, את כזאת סטרייטית.

נעם מצהירה כי הקשר לא נבע מתוך משיכה מינית, אלא כמענה לצורך בקרבה פיזית ונפשית. עם זאת, התיאור הוא אמביוולנטי, וכולל תיאור של הנאה עוצמתית לצד פסיביות והימנעות ממחוות מגע מסוימות.

באשר לשהם (21), רווקה, החוויות המיניות עם חברה בשירות הלאומי, נתפסו, בשונה משתי האחרות, כחוויות שליליות של ניצול מיני:

ניצול מיני, אני לא יודעת איך לקרוא לזה, אני עדיין מבררת בעצמי, ככל שאני עוברת את התהליך שלי. בהתחלה תפסתי את עצמי כאילו נפלתי, עשיתי טעות. אחר כך הבנתי שלא ממש שלטתי בסיטואציה... ככל שאני מתרחקת אני מבינה יותר מה קרה לי שם... אחרי איזה זמן מהקשר הבנתי שאני יכולה להרגיש הרבה יותר חופשייה, שהגוף שלי הוא שלי... כשהבנתי אז גם דיברתי עם מרכז תמיכה... זה היה ממש משבר, ופעם ראשונה שקראתי לזה בשם של פגיעה מינית... כי בתיכון הסבירו לי את הגבולות שלי מול גברים, אבל הגבולות שלי מול אישה להגיד "אני מרגישה לא בנוח"... זה קשה.

השימוש במושג "ניצול מיני" ביחס לקשר עם בת גילה הוא לא מובן מאליו, שכן הוא מאתגר את התפיסה הקלסית של פגיעה מינית המתרחשת בין גבר לאישה. בהמשך הריאיון היא תיארה כיצד השיח הדתי שמתמקד בהלכה, לא נותן כלים לבחינת הסיטואציה המינית במונחים של "מה נעים לי ומה נכון לי", מעבר לעדשת ה"מותר ואסור".

"דובי מתחת לשמיכה": מיניות במעגל ההורי

חלק מהמשתתפות מתייחסות לאופן שהן תופסות את מיניותן דרך מערכות היחסים מול דמויות הוריות. רוב המשתתפות ציינו כי לא קיבלו חינוך מיני או הכוונה בתחום זה מהוריהן. התעלמות זו הותירה אותן חסרות עוגן ודמויות להיוועץ בהן. כאשר חוו חוויה מינית, נוצר פער בין המציאות המינית שלהן ובין תפיסת ההורים את מידת ההתנסות שלהן. כך אפרת (25), נשואה +1, מתארת חוויית ניצול באשר להתנסויותיה המיניות לפני החתונה:

יחסים לפני החתונה זה כאילו דבר שההורים שלי, וההורים שלו בכלל... ההורים שלו זוג רבנים וזה בכלל מבחינתם ברור ששמרנו נגיעה. דווקא יש לי קשר מאוד פתוח עם ההורים שלי וכאילו... זה לא היה בכלל כיוון לחשוב שזה בכלל קרה אצלנו. אני מניחה שהם לא היו מדמיינים שזה קרה.

משתתפות רבות תיארו כיצד ההסתרה של חוויות מיניות מחזקת בהן תחושה של זהות כוזבת, שבה מצד אחד הן מתחזקות זהות חיצונית "מהוגנת" ומצד שני, הן מקיימות מעשים אסורים.

במקרי קצה מסוימים ההסתרה באה בהקשר של פגיעה מינית. אביה (21), בזוגיות, תיארה כיצד הסתירה מהוריה אונס שחווה בגיל ההתבגרות, שבעקבותיו התנסתה במגעים מיניים אינטנסיביים:

סתם אני נזכרת עכשיו באיזושהי סיטואציה שהייתי כל כולי באמוק של המיניות והלכתי לשכן שלי במושב ולא רציתי שההורים שלי ישמעו שאני יוצאת מהבית שלי בשתיים בלילה אז הייתי יוצאת מהחלון שלי בשתיים בלילה והייתי שמה דובי מתחת לשמיכה שלא יראו שאני לא שם ויוצאת, חוזרת.

באופן מטפורי, הדובי מתחת לשמיכה מספר סיפור על בובה שנמצאת איפה שההורים חושבים שהיא, אך הילדה האנושית נמצאת הרחק משם, בפעילות מינית.

מנגד, ישנן משתתפות שתיארו דפוסי תקשורת אחרים עם ההורים, המבוססים על שיתוף, על פתיחות ועל אינטימיות בשיח על מיניות. קשר כזה תואר רק בקרב שלוש מהמשתתפות. כך הודיה (20), נשואה, בהיריון:

יש לי אימא מאוד מיוחדת. מהממת. שתמיד ענתה לנו על כל שאלה. גם השאלה הכי מביכה, הכי הזויה, תמיד ידעתי שאני יכולה לפנות אליה בהכול. כשאני הייתי בכיתה א' ואחותי בכיתה ג' אז אחותי שאלה משהו בבית בשולחן בשבת בערב: "אימא, זה נכון שהאבא שם את הבולבול שלו בתוך הפושפוש של האימא?" ... אימא שלי מסתכלת [צוחקת], ואומרת "כן". והסבירה קצת, קצת עידנה את זה ... היא פשוט ענתה לה על הכול.

הודיה מתארת את התגובה של אימה כתגובה המאפשרת למיניות לנכוח במרחב הביתי ובדפוסי התקשורת בין האם לבת. התגובה הרגועה מעודדת המשך שיח בנושאים מיניים, כחלק ממכלול החיים. שולחן שבת מהווה מקום של התכנסות משפחתית, כך שתגובת האם מאפשרת לשיח המיני לקחת חלק גלוי גם בהתרחשות המשפחתית היום-יומית, דבר שמשקף יותר מכול – תפיסה מנרמלת.

"תפנטזי, אבל אל תעשי עם זה שום דבר": מיניות במעגל החינוכי

מחד גיסא, חלק מהמשתתפות תיארו את המוסד החינוכי כמרחב שאפשר מסרים מנרמלים ומכילים כלפי התחושות המיניות שלהן; ומאידך גיסא, חלקן חוו את המוסד כמרחב של התעלמות ממיניות בשנות ההתבגרות. לתפיסתן של המשתתפות, המסרים השונים שקיבלו השפיעו על האופן שבו התמודדו עם מיניותן בשנים אלו, ועל האופן שבו חוו את עצמן כנשים מיניות.

הודיה פגשה במסרים של נרמול ושל תיקוף לפנטזיה המינית שלה בגיל ההתבגרות, גם אם במסגרת הגבולות המקובלים:

הרגשתי לא בסדר שהיה בא לי כל מיני דברים, שהיו דברים פחות צנועים שהיו עושים לי את זה, הרגשתי לא בסדר. שזה לא שייך. היו לי רגשות אשמה... ואני זוכרת שהיה איזה מישהו שהיה לי קטע איתו, זה היה בכיתה י', ואז ממש רציתי קרבה פיזית כזה, חיבוק, נשיקה... ואז סיפרתי את זה למישהי, דמות חינוכית, אז היא אמרה לי – כל עוד את מפנטזת, זה טוב. טוב שתפנטזי. תפנטזי, תיהני, אבל אל תעשי עם זה שום דבר.

לעומת זאת, אפרת, שהוזכרה לעיל, תיארה מסרים שלא נתנו לתפיסתה מקום להיותה אישה מינית, ועסקו בעיקר בשיח הלכתי:

זה היה שיח על שמירת נגיעה, על זה דיברנו וזה אפילו לא היה מגיע ממקום של מיניות. לא דיברו על מה שמוביל ללא לרצות לשמור נגיעה. דיברנו על הפן ההלכתי של כל הדברים, זה היה הדיבור, גם בהקשר של חתונה. היה לנו שיעור, ודווקא המחנכת שלי הייתה אדם מאוד פתוח ומקסים, אבל זה לא היה מתוך מקום של בנות רוצות, בנות חושקות, וזה הגיוני, מותר לכן שתרצו, אלא יותר ממקום של... בנים נורא רוצים, יותר מדי.

לסיכום תמה זו, נראה כי גיבוש תפיסת המיניות הינו תהליך אינטר-סובייקטיבי, המתרחש במסגרת מערכות יחסים עם אחרים-משמעותיים. המפגש עם המיניות בתוך מעגלים אלו, נושא

דיאלוג מתמיד עם העולם הדתי-הלכתי המופנם דרך המפגש עם דמויות אלו, באופן שנחווה לעיתים כמאתגר ומעמיד בקונפליקט, ולעיתים כמעצים ומפרה. בתורה, גם החוויה הדתית - המתבססת על מערכת אמונות, ערכים ונורמות הלכתיות - מושפעת מן התפיסה המינית המתהווה בגיל הבגרות הצעירה. תפיסת המיניות מתעצבת גם במרחב החברתי-כללי, במפגש עם העולם החיצוני שאיננו כפוף לנורמות הדתיות-הלכתיות, כפי שיעלה בתמה הבאה.

"לא דוברת חילונית שוטפת": מיניות במרחב החברתי-הכללי

המפגש עם העולם החילוני מעמיד במבחן את התפיסות הדתיות ואת ההתנהגות הדתית כלפי מיניות. במרחב החילוני המגע בין בנים לבנות אינו מוגבל, ואף אינו שמור דווקא לקשר זוגי. מציאות זו תוארה כמעוררת איום, תחושת זרות ומבוכה בקרב חלק מן המשתתפות. קונפליקט זה מאלץ את המשתתפות למצוא פתרונות ליישוב הפער, אם בויתור חלקי על ההלכה ומציאת איזונים חדשים או באשרור וחיזוק העמדה הדתית.

סמדר (23), רווקה, מתארת כיצד המפגש עם המרחב החילוני באוניברסיטה גרם לה להתבונן באופן שונה על מגע בין בנים לבנות, ולבחון את האמיתות שעליהן גדלה:

עכשיו אני גרה בכפר סטודנטים. בתחילת שנה זה היה לי ממש מוזר פתאום לגור בחברה מעורבת עם בנים, שאף אחד לא שומר נגיעה. פתאום יש מלא בנים הטרסקסואלים שאני נוגעת בהם, ויש אווירה מינית. ואני תוהה אם אני הדוסית השרוטה ויש לי בעיות אינטימיות ואני נדלקת מכל מי שנוגע בי? או כולם ככה? או שזה נורמלי שאנשים יושבים אחד על השני? הרגשתי - או שאני פסיכית או שהם פסיכים או שהעולם פסיכי. היום אני במקום יותר רגוע. זה היה לי מוזר. ממש. עכשיו אני יודעת שיש מגע ניטרלי, סתם מגע שהוא לא מוביל לשום דבר.

בקרב משתתפות אחרות, המפגש עם העולם החילוני דווקא הביא לחיזוק העמדה הדתית והתפיסה האידיאלית של נורמות ושל גבולות העולם הדתי. כך תמר (20), רווקה, בתיאורה את הטיול שלה למזרח:

היה ידוע שאנחנו דתיות. שכשהם [החברים החילונים לטיול] יוצאים בלילה, אנחנו לא נבוא איתם. אנחנו נטייל כולם ביחד, ואז נחזור בערב ולא נבוא איתם לשתות בלילה ולהשתכר. לא נוגעים בנו... לא נהיה חלק מדיבורים נורא סוטים או מיניים. זה היה לנו נורא ברור. הגבולות שלנו טיפה נבנו מחדש סביב... באמת מה שנראה לנו בעייתי. יכולנו לעשות שם כל דבר שרצינו בלי שישפטו אותנו ועדיין לא עשינו, כי בחרנו.

תמר מבטאת חוויית בחירה בגבולות תחומים והסכמה להיות שונה, מתוך חיבור לעולם הערכים שהגבול מייצג. הבחירה שלה התחדדה דווקא כאשר לא היו דמויות סמכות דתיות שכפו את הגבול הזה.

לסיכום, המרחב החילוני מאתגר את המרחב הדתי בעצם קיומן של נורמות חיים אחרות. מפגש זה יכול להציב סימני שאלה על הנורמות המוכרות בחברה הדתית, כמו גם להוביל לוודאות באשר לבחירה בעקרונות הדתיים.

דיון

המחקר הנוכחי בחן תפיסות של צעירות דתיות בנוגע למיניותן בשלב טרום-החתונה. במסגרת המחקר התראיינו 14 צעירות המגדירות עצמן דתיות ושחונכו במוסדות חינוך דתיים, חלקן רווקות, חלקן נשואות וחלקן אימהות. ניתוח הממצאים העלה כי עבור רוב המשתתפות החוויות המיניות אינן מתחילות עם החתונה, אלא מתעצבות הרבה קודם תחת מרחבי חיים שונים: המרחב האישי, המרחב הבין-אישי, והמרחב החברתי-כללי. בכל המרחבים הללו מתעצבת המיניות תוך שיח פנימי מתמיד עם הנורמות הדתיות-הלכתיות, המתפקדות כהקשר-על במחקר זה (ראו תרשים מספר 1). כל אחד מהמרחבים שהוזכרו עשוי להוות מצע להבניית תפיסת מיניות מיטיבה, או לאתגר אותה ולהגביל אותה.

בין המרחבים השונים קיימים קשרים הדדיים. בהתאם למודל האקולוגי של ברונפנברנר (Bronfenbrenner, 1979) והגישה המודעת-הקשר (Shalhoub-Kevorkian & Roer-Strier, 2016) מדגישים את חשיבות ההשפעות ההדדיות בין המערכות השונות על חיי הפרט. ממצאי המחקר הנוכחי מאפשרים התבוננות על יחסי הגומלין בין ההקשר הדתי לבין מרחבי חיים נוספים (Arnett, 1995; Dahl, 1995; Gallier, 2012; Wiebers & Garcia, 2013; Woo et al., 2012).

המודל האקולוגי מאופיין בשתי נקודות מוצא: ראשית, העולם הדתי לא מעצב את תפיסת מיניותן של צעירות במרחב האישי בלבד, אלא בממשק עם מרחבים נוספים. שנית, המרחבים השונים מייצרים ביניהם אינטראקציות ומושפעים זה מזה. בכך, המיניות מתעצבת בתוך המרחבים השונים, ובהצטלבויות המיקומים שבין המרחבים הללו. כך למשל, מערכת היחסים עם ההורים – המתקיימת במרחב הבין-אישי, וכוללת שיח על המיניות, השואב מתוך נורמות דתיות-הלכתיות – מאתגרת ומושפעת מהמרחב הציבורי-כללי, המזמן התנגשות עם ערכי מיניות סותרים. לצד זאת, המפגש עם המיניות במרחב הציבורי-כללי הינו דיאלוגי או לחלופין קונפליקטואלי, לנוכח תפיסת המיניות כפי שמתעצבת במרחבים בין-אישיים מכוננים, כגון המערכת ההורית ומערכת החינוך.

בהתייחס למיניות במרחב התוך-אישי, פרויד הצביע על מיניות כעל "חומר ראשיתי", שבאמצעות אפשר להבין את חייו היצריים והנפשיים של האדם. הוא ראה במיניות מפתח עיקרי להבנת הלא-מודע והבנת הממדים – הסימבולי והיצירתי – של החיים. המיניות מהווה אנרגיה סמויה הדוחפת לפעילות של תשוקה, אשר יכולה להיות מותמרת לפעילות יצירתית אחרת (Freud, 1905/1953). במובן זה מיניות מתקיימת במרחב האישי, עוד טרם מתרחשת פעילות מינית-זוגית במסגרת חיבור עם האחר. בהתאם לכך, חלק מהמשתתפות במחקר תיארו את חוויית המיניות התוך-אישית שלהן, ותיארו עצמן כבעלות תחושות ותשוקות מיניות, בין לבין עצמן. המיניות האישית יכולה להתבטא במגוון חוויות – ממשיות או פנטזיוניות – כמו: אוננות, מודעות לגוף ופנטזיות מיניות, שעשויות להתקבל בחוויה האישית בהשלמה ובטבעיות, אך גם בתחושות אשמה ובושה. כך או כך, חוויית המיניות האישית והמשמעותיות המוקנות לה מתעצבות בתוך ההקשר הדתי-הלכתי ובתוך השיח הפנימי שמתעצב בעולמן של המשתתפות.

ההקשר הדתי-הלכתי נתפס בעיני המשתתפות במרחב האישי, על הרצף שבין מפרה ומעצים את המיניות או כמצמצם ומגביל אותה. חלק מהמשתתפות הקפידו על כל ההלכות הקשורות למיניות, וחלקן – פחות, אך כולן הושפעו מתפיסת העולם הדתית, והתכתבו איתה באופנים שונים. המשתתפות

שתיארו את הדת כמאתגרת את חוויית המיניות שלהן, חוו את הלכות הצניעות כמרחיקות מחוויית הגוף המשוחררת, את הלכות נידה כמקשות על החוויה הזוגית, ואף הביעו התחבטויות באשר לאסור ולמותר במסגרת יחסי המין שלהן.

תחושת פער דומה בין העולם הדתי לתשוקות המיניות הוזכרה במחקרם של גרסו ורוניס (Garceau & Ronis, 2017), אשר מצאו בקרב סטודנטים קתולים חוויה של קונפליקט בין מיניותם לבין דרישות הדת שלהם. הם הגדירו שלוש דרכי התמודדות עם הקונפליקט: עזיבת הדת; הגמשת הדת; וחיפוש נחמה בדת. במחקר הנוכחי לא השתתפו צעירות שעזבו את הדת, אך בהחלט היה ניתן לזהות צעירות שהתמודדו עם הקונפליקט בין מיניות ודת בבגרות על-ידי שני המנגנונים שהוזכרו במחקר: הגמשת הדת, תפיסה גמישה של האיסורים ותפיסת האלוהי כסולח ומקבל; וחיפוש נחמה בדת, תפילה ותשובה על המעשים האסורים. במחקר זה התגלה מנגנון נוסף המהווה מנגנון התמודדות נוסף בקונפליקט שבין דת ומיניות – הדחקה המיניות. חלק מהמשתתפות תיארו שחוו בשנות ההתבגרות העדר מיניות, גדלו בחברה נפרדת ולא חוו תשוקה מינית. ראוי לציין כי מנגד, בניגוד למתואר בספרות, חלק מן המשתתפות לא חוו את הפער המתואר בין מיניותן למקומה של הדת, ותיארו כי ההגבלות ההלכתיות אומנם מאתגרות את מיניותן, אך באופן שמעצים ומפרה אותה.

המשתתפות במחקר זה התייחסו באופן ברור לאופן שבו מיניותן התעצבה במרחב הבין-אישי, דרך מסרים וחוויית של אחרים-משמעותיים. המפגש המיני עם קבוצת השווים נמצא כמכריע במיוחד. הספרות עסקה בדת כמקור לשליטה חברתית וכבעלת השפעה על מידת הפעילות המינית בקרב מתבגרים, אם בעיבוד המעורבות בחוויית מיניות עם בני גילם, ואם בהימנעות מוחלטת ממנה (Ellison & Levin, 1998; Wilcox, 2012). סטייה מן הנורמות הדתיות תוביל בדרך כלל לתחושות כגון אשמה, בושה, חשש מסטיגמה, תחושת איום מפני הסביבה או ציפייה לעונש אלוהי (Ellison & Levin, 1998). תחושות דומות נמצאו גם בקרב משתתפות שדיווחו על אינטראקציות עם בני קבוצת השווים, ואף בקרב הבודדות שתיארו יחסים מיניים עם בנות גילן. עם זאת, חשוב לציין כי כאשר חוו הצעירות נרמול של החוויה וההתנסות דרך מבוגר משמעותי, הייתה בכך הקלה על תחושת הגועל העצמי והבושה שחשו בתחילה.

גם המעגלים – ההורי והחינוכי, נמצאו כמכריעים בעיצוב תפיסת המיניות דרך מסרים מילוליים ולא מילוליים מצד דמויות ראשוניות ומשפיעות. כבר בעבר הגדירו אוורבק וחבריו (Auerback et al., 1976) את המושג "מטא-תקשורת" כדי לתאר את דרכי התקשורת של הורים עם ילדיהם סביב מיניות. בהגדרה הזו הם הכניסו את האופן שבו הורים מחזיקים את ילדיהם, מתייחסים לגופם, מכנים את איברייהם, מגיבים לגילויי מיניות ועוד. המשתתפות במחקר תיארו כיצד המעגל ההורי עיצב את המיניות שלהן, הן בשיח, הן בהתנהגות המינית של ההורים, והן בהסכמה או במניעה של צריכת תרבות בעלת תכנים מיניים בתוך הבית. מחקרים שונים מראים כי למרחב הביתי השפעה על סיפוק מחיי המין, על התנסויות מיניות בגיל ההתבגרות ועל איכות החיים (Darling & Hicks, 1982; Widman, Choukas-Bradley, Noar, Nesi, & Garrett, 2016). מתיאורי המשתתפות במחקר נראה כי מסרים ביתיים וחינוכיים, הרואים בחיוב מיניות, עוזרים להכיל אותה כחלק מהמכלול האישיותי, בעוד שמסרים השוללים מיניות או המנכיחים אותה בצורה בוטה לתחושתן, עשויים לאתגר את תפיסת המיניות ואת הפנמתה בזהות הכוללת.

המעגל ההורי-משפחתי מצוי בתוך ההקשר הדתי, ומושפע ממנו. בספרות מוזכר כי השתייכות דתית מפחיתה את כמות השיחות הממוצעת בין הורים לילדיהם על יחסי מין ועל מניעת היריון, וכי גם כאשר מתקיימות שיחות, הן מתרכזות יותר במוסר מיני ובחשיבות החוקים הדתיים (Nichols, 2011; Regnerus, 2005). נראה כי הימנעות משיח על מיניות קיימת בכל אוכלוסייה, אך כפי שכבר עלה במחקר זה בחלק מן הפעמים, במרחב הדתי הימנעות זו מקבלת גוון אידאולוגי, מכיוון שחלק מהאוכלוסייה הדתית תופסת את השיח המיני כלא צנוע, או כנותן לגיטימציה להתנהגות מינית לא ראויה. חלק מהמשתתפות במחקר תיארו חוויה שונה לחלוטין מזו המתוארת בספרות, חוויה של הורים ומורים המחויבים לדת, אך מייצרים שיח מיני פתוח ומאפשר.

המשתתפות במחקר זה תיארו את המפגש עם המרחב החברתי-הכללי כמאתגר וכמשפיע על עיצוב מיניותן. המרחב הציבורי בישראל הינו מרחב של רוב חילוני המאופיין בתרבות מערבית. בתרבות זו תפיסת המיניות שונה בתכלית מהתפיסה היהודית, וכוללת מתן לגיטימציה להתנסויות מיניות מחוץ למערכת יחסים מחייבת, מרחב מיני בין בנים לבנות בשנות ההתברגרות והחצנת המיניות, ואף חוסר סובלנות כלפי ערכים דתיים בתחום המיניות (Nichols, 2011). במחקרה של מזרחי-טרייסטמן (2013) היא מצאה כי ישנו מפגש קונפליקטואלי בין ייצוגים חברתיים-דתיים לבין ייצוגים חברתיים של החברה המערבית בתחום המיני. בתפיסתן של נשות החינוך שראיינה, הן תיארו כי רבות מהצעירות מאמצות ייצוגים מערביים אשר סותרים את תפיסת העולם הדתית כגון: תפיסת החשף כִּיפה, ביטוי של אטרקטיביות מינית ומתן לגיטימיות להתנסות מינית. התרבות המערבית הינה תרבות הגמונית, ובתור שכזו היא מייצרת מרחב תפיסתי שמאתגר את הצעירה הדתית. מחד גיסא, חלק מהמשתתפות אימצו את התפיסות המערביות אל תוך חייהן וחוו אותן כהכרחיות במציאות היום, תוך שחוו קונפליקט בין החיים המערביים לבין תפיסתן הדתית. מאידך גיסא, חלקן חשו בטוחות בנורמות הדתיות, ואף חוו אותן כאלטרנטיבה בריאה יותר לעולם המערבי.

בהתאם למודל האקולוגי שהוצע, גם מיקומו והשפעתו של המרחב החברתי-הכללי על הצעירות נמצא בתוך ההקשר של שיח חינוכי הלכתי-דתי. לתפיסתן של המשתתפות במחקר, תפיסה דתית עמוקה ויציבה היוותה גורם חוסן עבורן, ועזרה להן להתמודד עם הקונפליקט מול המודל התרבותי-מערבי. תפיסה זו התבטאה בסיפוריהן של המשתתפות בשלוש דרכים שונות: האחת – בקבלת ההלכה כפי שהיא, גם כשהיא עומדת במבחן ואינה ברורה; השנייה – חיבור לעולם הערכי שההלכה מבטאת, כתפיסת עולם העומדת בתור חוצץ בפני העולם המערבי; השלישית – קבלת העצמי תוך תפיסת נסיגות ו"נפילות" רוחניות כחלק מהחיים במסגרת העולם הדתי.

לסיום, ממצאי המחקר הנוכחי, המבוסס על תפיסותיהן של צעירות דתיות, מציגים מיניות הנרקמת במרחבי חיים שונים, אך קיומה גם מגדיר אותם ומעצב אותם. בהקשר של החוויה הדתית, המחקר הנוכחי מראה כי מתרחשת תנועה דו-כיוונית. הדת מכוננת את הפעולה המינית של הצעירה, אך גם העולם הדתי של הצעירה הדתית מתעצב דרך החוויות המיניות שלה. כאשר היא חווה אשמה, תחושה זו תהיה חלק ממכלול החוויות הדתיות שלה, וחלק מהפנייה שלה אל האלוהים. כאשר היא חווה את ההלכה כמעצמה את המיניות ומשכללת אותה, דבר זה יעצים את הזהות הדתית שלה. מצב זה, שהוא בבחינת חוויה הכוללת חוויה גופנית ורוחנית כאחד, מתוארת בכתבי הרב קוק כך (אורות לג, עמ' פ): "כל תשובתנו תעלה בידנו רק אם תהיה עם כל הוד רוחניותה גם תשובה גשמית, ויצרת דם בריא, בשר בריא, גופים חטובים ואיתנים. ובגבורת הבשר המקודש תאיר הנשמה שנחלשה".

מגבלות המחקר

במחקר זה בוצעו 14 ראיונות עומק במסגרת תהליך איסוף הנתונים. ייתכן שראיונות עם צעירות דתיות אינם מספיקים כדי ליצור הכללה, אלא רק היכרות עם הייחודיות של המקרה המוצג (Stake, 1995). הבנת המאפיינים הייחודיים של מקרה מסוים מאפשרת לבחון עד כמה הסיטואציה הנחקרת מתאימה לסיטואציות אחרות.

נוסף על כך, הציבור הדתי-לאומי הינו ציבור הטרוגני אשר מורכב מתתי-חברות. בשל מספרם המועט יחסית של המרואיינות, ייתכן מאוד כי לא משתקפת השונות הקיימת בציבור הדתי-לאומי. יתר על כן, ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים כי מרחבים שונים מקרינים על המיניות, אך ראיינו צעירות בלבד, ולא ניתן מקום לתפיסותיהם של הורים מהקהילה הדתית, כמו גם של אנשי חינוך ורבנים בנוגע למיניות.

מבחינה מתודולוגית, מגבלה נוספת של מחקר זה נעוצה בשימוש ב"מדריך ריאיון חצי-מובנה" אשר כלל שאלות ישירות במעגלי קונטקסט המשיקים למרחבי החיים השונים שעלו בממצאים. ייתכן ושימוש בשאלות פתוחות יותר היה מזמן חשיפה של תכנים נוספים. נוסף על כך, המדגם כלל נשים צעירות שבחרו לחשוף חלקים אינטימיים הקשורים במיניות שלהן, ואילו רבות אחרות בוודאי חוששות לחשוף אותם בריאיון. אי-לכך, ניתן לקבל מידע עשיר על אודות תפיסות המיניות ממקורות נוספים, כגון ניתוח שיח ברשתות חברתיות ומילוי שאלונים אנונימיים.

תרומה לתאוריה, לפרקטיקה ולמדיניות

חרף המגבלות, מחקר זה הינו מחקר גישוש, התורם להעשרת הידע הראשוני הקיים לגבי מיניות של צעירים דתיים, בראייה מודעת הקשר. במחקר הנוכחי הושם דגש על נקודת מבטן של צעירות דתיות, והוא נועד לתרום להבנת התפיסות שלהן וההתמודדויות שלהן בתחום המיני, במיוחד לנוכח הפער בין ההתרחשויות התוך-אישית והחברתית של צעירות אלו לבין המחסור בשיח חינוכי וטיפולי בנושא. חלק גדול מהמשתתפות העידו כי זו להן הפעם הראשונה שהן משתפות בחוויות עטויות בדידות אלו ומתבוננות בהן באופן רפלקטיבי. תיאורי המשתתפות העלו נושאים שכמעט ולא נדונו בספרות המחקרית עד כה, כגון אוננות של צעירות בחברה הדתית, התנסויות מיניות בין בנות והתנסויות מיניות לפני חתונה. יש צורך במחקרי המשך בסוגיות אלו בקרב אוכלוסיית מחקר גדולה יותר הקשורה לסוגיה זו באופן ספציפי. נוסף על כך, יש לחקור את תפיסותיהם של אנשי חינוך וטיפול ודמויות רבניות כלפי מיניות בקרב צעירים דתיים, כמי שמייצרים את המרחב הדתי-חינוכי שבו הם גדלים.

למחקר זה עשויות גם להיות השלכות חשובות לפרקטיקה ולשדה החינוך והטיפול. צעירות דתיות נתפסות פעמים רבות כא-מיניות (רוזנפלד ולביא-עוג'אי, 2017). לבוש צנוע ושיח שמור עלולים לייצר אשליה שהצעירה אינה מתמודדת עם מחשבות ועם התנסויות מיניות. מחקר זה מביא לקדמת הבמה את ההתרחשויות העשירות של הצעירות בתחום המיניות. בהבנה רחבה של מיניות, גם אם הצעירה נמנעת מיחסי מין, היא חווה התמודדויות המשפיעות על חוויית הזהות ועל התפיסה העצמית והדתית שלה, ואף עלולות להוביל למצוקה רגשית כמו דיכאון וחרדה. השיח הדתי-חינוכי מצוי בקונפליקט בין חינוך לקיום ההלכה וערכים דתיים ובין שיח פתוח על מיניות ועל יחסי מין (מזרחי-טרייסטמן, 2013). ניתן להציע כי בין שני הקצוות הללו יכול להיווצר מצד אחד שיח חינוכי אשר מייצר רף ערכי-הלכתי,

ומצד שני מנרמל את הקושי לשמור על רף זה ומתייחס למי שאינו מצליח לעמוד בו. שיח כזה ינרמל את ההתמודדות של הצעירות, יאפשר להן לקבל את עצמן כיצורים מיניים, ויאפשר שיח מורכב על הסוגיות.

נוסף על כך, עולה במחקר החשיבות של התייחסות אנשי טיפול לתחום המיני, שגם יאפשר שיח פתוח והגמשת עמדות כלפי צעירות דתיות והתפיסות שלהן, גם בהעדר התנסויות מיניות. בתוך כך, יש לפתוח אפשרות לשיח על ההתרחשויות התוך-אישיות בתחום המיניות של הצעירות, כגון תפיסת המיניות, פנטזיות והתלבטויות. נוסף על כך, בשיח הטיפולי עם צעירות דתיות אין לקחת כמובן מאליו הימנעות ממגע מיני, לא עם בנים ולא עם בנות. צעירות דתיות יכולות לחוות מגוון של התנסויות, והחזות החיצונית לא מעידה על מה שמתרחש בפועל. הכרה זו יכולה להזמין שיח שפעמים רבות לא מתאפשר עקב הנחות מוקדמות. התחום של התנסויות מיניות בין בנות טרם נחקר דיו, אולם מהעולה בפרק הממצאים נראה כי ישנם סוגים שונים של קשרים בין בנות, כאשר חלקם הדדיים, חלקם מנצלים או מבוססים על צורך רגשי, וחלקם מכילים אלמנטים של פגיעה. חשוב להכיר את טווח המשמעויות אלו.

לסיכום, הסיפור המיני של כל צעירה מורכב וייחודי כל כך, והקשבה עמוקה של אנשי חינוך וטיפול לסיפורים השונים של הצעירות שהם פוגשים יעשיר את החוויה החינוכית והטיפולית, ויאפשר הצפה של רגישויות ושל התמודדויות שנחבאו עד כה מתחת לפני הקרקע.

נקודות מפתח

- גם בהעדר מימוש יחסים מיניים זוגיים, הצעירה הדתית חווה התנסויות מיניות המשפיעות על הזהות האישית ועל התפיסה הדתית שלה.
- המיניות של הצעירה הדתית מתעצבת בתוך מגוון מרחבים: המרחב האישי, המרחב הבין-אישי והמרחב החברתי.
- בכל אחד מן המרחבים, המפגש עם המיניות מתרחש בתוך "זירות" הלכתיות-דתיות, באופן שלעיתים מאתגר ומגביל את החוויה המינית, או לחלופין – מעצים אותה.
- מחקר זה מצביע על הצורך בשיח חינוכי וטיפולי בשלב ההתבגרות, שיאפשר נרמול של החוויות המיניות ושיח פתוח על אודות הקונפליקטים העולים בגינן.

מקורות

אפרתי, י. (2011). מימדי הקונפליקט המיני התוך-אישי בעידן הוירטואלי בקרב מתבגרים בזיקה לזהות האני, תסמינים נפשיים ורווחה נפשית. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.

הברון, א., הברון, ש. (2017). מה מתי ומי בחינוך מיני: עקרונות מנחים לבניית תכניות חינוך מיני של בני נוער בישראל. נדלה ב-3.1.2018, מתוך: <https://www.hebpsy.net/articles.asp?id=3570>

מזרחי-טרייסטמן, ז. (2013). דילמות מקצועיות של יועצות חינוכיות דתיות-לאומיות: התמודדות עם סוגיות הקשורות למיניות תלמידותיהן באולפנות. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, ירושלים: האוניברסיטה העברית.

- מלמד, א. (2016). **שמחת הבית וברכתו: על מצות עונה ופרו ורבו**. הר ברכה: הוצאת מכון הר ברכה.
- פינת, ג. ועגני בן דב, נ. (2015, 20 בדצמבר). **פורנורמה – השפעת החשיפה לתכנים פורנוגרפיים על התפתחות מינית ועל נורמות חברתיות**. נדלה מתוך:
<https://www.1202.org.il/local/tair/publications/more/360-pornorama>
- פרינס, מ. (2011). **התמודדות נשים דתיות לאומיות עם מיניות וגוף לאחר החתונה**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- פרל, ג. ופלד, ע. (2005). **חוויות האבהות של גברים אלימים. חברה ורווחה, 25(3)**, 340-307.
- קוק (הרב) א. י. ה (תשס"ב). **אורות**. רמת גן: הוצאת מוסד הרב קוק.
- חזנבאום, ט. (2013). "אני כלי שרת בידו": תרומתם של מסרים תרבותיים לתפיסה העצמית של נשים דתיות וחרדיות בחיי אישות. בתוך ט. כהן (עורכת), **אישה ויהדות: שיח פמניסטי דתי עכשווי**. ירושלים: הוצאת ראובן מס ו"קולך".
- חזנפלד, מ. ולביא עוג'אי, מ. (2017). "דת זה לא רק צניעות": התמודדות עם שיחים שמרניים על גוף ומיניות בקרב צעירות דתיות. **עיונים בשפה וחברה, 10(2)**, 122-107.
- שכטר, א. (2000). **התפתחות זהות קוהרנטית במצב קונפליקטואלי: התפתחות דתית ומינית בקרב צעירים אורתודוקסים מודרניים**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- שקדי, א. (2003). **מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני, תאוריה ויישום**. תל אביב: רמות.
- Arnett, J. J. (1995). Adolescents' uses of media for self-socialization. *Journal of Youth and Adolescence, 24*(5), 519-533. doi: 10.1007/BF01537054
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens and Attitudes Toward Controversial Aspects of Sexuality. *International Journal of Psychiatry in Medicine, 31*, 97-109. doi: 10.1037/0003-066X.55.5.469
- Auerback, A., Hoffman, M., Newgard, K., Ramer, B., Terr, L., & McIlvenna, T. (1976). Symposium of sexual idiosyncrasies. *Medical Aspects of Human Sexuality, 10*, 70-79.
- Bogdan, R., & Biklen, C. S. K. (1982). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Boislard, M.A., Bongardt, D., & Blais, M. (2016). Sexuality (and lack thereof) in adolescence and early adulthood: A review of the literature. *Behavioral Sciences, 68*, 125-132. doi: 10.3390/bs6010008
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77-101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist, 32*, 513-520. doi: 10.1037/0003-066X.32.7.513
- Charmaz, K. (2000). Ground theory: Objective and constructivist method. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of social studies in health and medicine* (pp. 277-292).
- Cope, D. (2014). Methods and meanings: credibility and trustworthiness of qualitative research. *Oncology Nursing Forum, 41*, 89-91.
- Creswell, J. W., & Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into Practice, 39*(3), 124-130. doi: 10.1207/s15430421tip3903_2

- Dahl, A. L., & Galliher, R. V. (2012). LGBTQ adolescents and young adults raised within a Christian religious context: Positive and negative outcomes. *Journal of Adolescence*, 35(6), 1611-1618. doi: 10.1016/j.adolescence.2012.07.003
- Darling, C. A., & Hicks, M. W. (1982). Parental influence on adolescent sexuality: Implications for parents as educators. *Journal of Youth and Adolescence*, 11(3), 231-245. doi: 10.1007/BF01537469
- Ellison, C. G., & Levin, J. S. (1998). The religion-health connection: Evidence, theory, and future directions. *Health Education & Behavior*, 25, 700-720. doi: 10.1177/109019819802500603
- Freud, S. (1905/1953). Three essays on the theory of sexuality. In *The complete psychological works of Sigmund Freud. Standard edition. Vol. 7* (pp. 122-146). London, England: Hogarth Press.
- Garceau, C., & Ronis, S. T. (2017). The interface between young adults' religious values and their sexual experiences before age 16. *The Canadian Journal of Human Sexuality*, 26(2), 142-150.
- Halpern-Felsher, B.L., Cornell, J.L., Kropp, R.Y., Tschann, J. M. (2005). Oral versus vaginal sex among adolescents: Perceptions, attitudes, and behavior. *Pediatrics*, 115, 845-851. doi: 10.1542/peds.2004-2108
- Koenig, H. G. (2001). Religion and medicine II: Religion, mental health, and related behaviors. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, 31, 97-109. doi: 10.2190/BK1B-18TR-X1NN-36GG
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). Establishing trustworthiness. In Y. S. Lincoln & I. G. Guba (Eds.), *Naturalistic inquiry* (pp. 289-331). Newbury Park, CA: Sage
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (1995). *Data collection methods: Designing qualitative research*, 2(8). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nichols, B. P. (2011). *The impact of religiosity on the sexual socialization of emerging adults*. a thesis presented to the faculty of the department of child development and family relations: East Carolina University.
- Nowell, L.S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), doi: 10.1177/1609406917733847
- Paat, Y. F., Markham, C. M. (2016). Young women's sexual involvement in emerging adulthood. *Social Work in Health Care*, 55(8), 559-579. doi: 10.1080/00981389.2016.1199454
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury Park, CA: Sage.
- Shalhoub-Kevorkian, N., & Roer-Strier, D. (2016). Context-informed, counter-hegemonic qualitative research: Insights from an Israeli/Palestinian research team studying loss. *Qualitative Social Work*, 15, 552-569. doi: 10.1177/147332501559554
- Regnerus, M. D. (2005). Talking about sex: Religion and patterns of parent-child communication about sex and contraception. *The Sociological Quarterly*, 46(1), 79-105. doi: 10.1111/j.1533-8525.2005.00005.x
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Smer, Z. H. (2015). Gender, religiosity, sexual activity, sexual knowledge, and attitudes toward controversial aspects of sexuality. *Journal of Religion and Health*, 54(6), 2033-2044. doi: 10.1007/s10943-014-9831-5
- Widman, L., Choukas-Bradley, S., Noar, S. M., Nesi, J., & Garrett, K. (2016). Parent-adolescent sexual communication and adolescent safer sex behavior: A meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 170(1), 52-61. doi: 10.1001/jamapediatrics.2015.2731
- Wiebers, T. & Garcia, C. (2013). Sexual morés within religiosity: A brief report. *Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology*, 11, 11-15.

- Wilcox, M. (2012). Sexuality, gender, and religious attendance. *Fieldwork in Religion*, 7(2), 102-116. doi: 10.1558/firn.v7i2.102
- Woo, J. S. T., Morshedian, N., Brotto, L. A., & Gorzalka, B. B. (2012). Sex guilt mediates the relationship between religiosity and sexual desire in east Asian and Euro-Canadian college-aged women. *Archives of Sex Behavior*, 41, 485-495. doi: 10.1007/s10508-012-9918-6
- World Health Organization (WHO) (2006). Defining sexual health. Geneva: World Health Organization. Retrieved from World Health Organization (WHO) (2006). *Defining sexual health*. Geneva: World Health Organization. Retrieved from: http://www.who.int/reproductivehealth/topics/sexual_health/sh_definitions/en/